

Katarzyna Czernek

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
e-mail: katarzyna.czernek@ue.katowice.pl

ZASADNOŚĆ ŁĄCZENIA ILOŚCIOWEJ I JAKOŚCIOWEJ ANALIZY SIECIOWEJ W BADANIACH RELACJI W REGIONIE TURYSTYCZNYM¹

VALIDITY OF COMBINING QUANTITATIVE AND QUALITATIVE SOCIAL NETWORK ANALYSIS IN A RESEARCH ON RELATIONS IN A TOURIST REGION

DOI: 10.15611/pn.2017.473.11

JEL Classification: L83, R58, Z39

Streszczenie: W artykule zaprezentowano użyteczność łączenia jakościowej i ilościowej analizy sieci społecznych w badaniach relacji w regionie turystycznym. Artykuł składa się z pięciu części. Pierwszą stanowi wstęp do podjętej problematyki. W drugiej przedstawiono metodologiczne argumenty za łączeniem w projektach badawczych ilościowej i jakościowej analizy sieciowej. Następnie zaprezentowano metodologię badań jakościowych prowadzonych w latach 2008-2010 na grupie 63 podmiotów na obszarze 5 gmin (Szczyrku, Wisły, Ustronia, Brennej i Istebnej) tworzących porozumienie „Beskidzka 5” oraz badań ilościowych realizowanych w 2014 r. na tym samym obszarze na grupie 225 badanych. W części czwartej dokonano egzemplifikacji komplementarności stosowania ilościowej i jakościowej analizy sieciowej w odniesieniu do współpracy na obszarze „Beskidzkiej 5”. Dokonując obliczeń wybranych parametrów sieciowych, wskazano, jak ilościowa analiza sieciowa pozwoliła pogłębić wnioski z analizy jakościowej, a także dostrzeżono rozbieżności wymagające dalszych badań. Piątą część artykułu stanowi zakończenie.

Słowa kluczowe: analiza sieci społecznych, SNA, współpraca, region turystyczny.

Summary: The paper presents a validity of combining qualitative and quantitative social network analysis in the research on relations in a tourist region. There were presented methodological arguments for joining a quantitative and qualitative network analysis in research projects. Then there was presented a methodology of qualitative research conducted in 2008-

---

¹ Praca sfinansowana ze środków Narodowego Centrum Nauki (projekt: UMO 2012/07/D/HS4/00554, pt. „Analiza sieci społecznych i jej zastosowanie do badania uwarunkowań współpracy w regionie turystycznym”, Katarzyna Czernek).

2010 on the group of 63 entities in the area of five municipalities (Szczyrk, Wisła, Ustroń, Brenna and Istebna) creating an agreement "Beskidzka 5" and also quantitative research done in the same area in 2014 on the group of 225 interviewees. By calculating network parameters it was shown how quantitative network analysis allowed to deepen conclusions from earlier conducted qualitative analysis on cooperation in „Beskidzka 5”, and also to point at some divergences needed to be verified in further research.

Keywords: social network analysis, SNA, cooperation, tourist region.

1. Wstęp

W ostatnich latach coraz częściej wykorzystuje się podejście sieciowe do badań prowadzonych w sektorze turystyki [Beritelli 2011; Bornhorst i in. 2010; Pforr 2006]. Dotyczy to m.in. problematyki relacji między aktorami w regionach turystycznych, w szczególności współpracy międzypodmiotowej. Kooperację taką bada się z wykorzystaniem ilościowych i jakościowych metod analizy sieciowej (SNA, *Social Network Analysis*), rzadko jednak stosując je jednocześnie. Tymczasem każda z nich ma swoje zalety, które czynią obie metody wysoce komplementarnymi.

Celem artykułu jest zaprezentowanie użyteczności łączenia ilościowej i jakościowej analizy sieciowej do badania relacji w regionie turystycznym. W pracy wykorzystano przykład badań nad współpracą władz samorządowych, organizacji *non profit* i prywatnych przedsiębiorców na obszarze pięciu gmin tzw. Beskidzkiej 5. Analiza jakościowa prowadzona przez autorkę na tym obszarze w latach 2008-2010 pozwoliła ocenić różne formy rozwijającej się tam współpracy, a także zrozumieć specyfikę badanego obszaru. Analiza jakościowa została następnie wsparta ilościową, którą to w roku 2014 objęto relacje 225 aktorów – głównie przedsiębiorców prowadzących działalność turystyczną na terenie ww. gmin. Niniejsze opracowanie prezentuje i porównuje wybrane wnioski płynące z obu tych badań i wskazuje na użyteczność stosowania jakościowej i ilościowej analizy sieciowej w badaniu relacji w regionach turystycznych.

2. Przesłanki stosowania ilościowej i jakościowej analizy sieciowej

W naukach społecznych analiza sieciowa rozwinęła się głównie w pierwszej połowie XX w., a narzędziem wykorzystywanym w naukach ekonomicznych stała się w końcu lat 90. XX w. [Freeman 2004, Scott 2000; Wasserman, Faust 1994]. W ekonomii i naukach o zarządzaniu wykorzystywano w szczególności podejścia sieciowe od strony:

- celów i decyzji podejmowanych przez wybrane podmioty z sieci (*policy network*) – są to badania z perspektywy aktorów (tzw. węzłów; *focal actor approach*), wykorzystujące najczęściej narzędzia analizy jakościowej [Scott i in. 2008, Rhodes 2002; Pavlovich 2001, 2003];

- struktury relacji międzyorganizacyjnych (*interorganizational relationships*) – tu traktuje się sieć jako system relacji i analizuje strukturę tej sieci i jej wpływ na cały system najczęściej przy wykorzystaniu narzędzi analizy ilościowej [Podolny, Page 1998; Selin, Beason 1991; Scott i in. 2008; Albert, Barabasi 2002; Watts 2004].

Mimo że narzędzia analizy sieciowej (jakościowej i ilościowej) są coraz częściej stosowane w naukach ekonomicznych, to jednak ciągle, zwłaszcza w Polsce, stosunkowo rzadko wykorzystuje się je na gruncie turystyki. Podczas gdy istnieje dość obszerna literatura na temat znaczenia relacji w gospodarce turystycznej, w tym współpracy między podmiotami [Lazzeretti, Petrillo 2006; Morrison i in. 2004; Czernek 2017], jedynie w niektórych pracach regiony traktowane są jako sieć powiązań między aktorami kreującymi regionalny produkt turystyczny [np. Dredge 2006; Pavlovich 2003, 2001; Rachela, Hu 2010; Gnoth 2002]. W pracach tych stosuje się jednak najczęściej albo ilościową, albo jakościową analizę SNA, rzadko kiedy wykorzystuje się je jednocześnie. Tymczasem każda z nich może być wysoce użyteczna.

Analiza jakościowa pozwala na badanie poszczególnych relacji w sieci z perspektywy danego aktora. Dzięki niej możliwe jest poznanie i zrozumienie kontekstu tych relacji – ich historii, tego, kto je zainicjował i z jakich powodów, jak dana relacja rozwijała się w czasie itp. Badany przedstawia własny – subiektywny punkt widzenia, badacz zaś jest zobowiązany odzwierciedlić go w wynikach swoich badań. W analizie jakościowej bazuje się na słowach (nie liczbach), co możliwe jest dzięki transkrypcji danych pochodzących z wywiadów (najczęściej w dużym zakresie swobodnych, pogłębionych) i ich zakodowaniu (o zaletach badań jakościowych por. szerzej: [Czernek 2014]). Granice sieci nie muszą być z góry określone – często to właśnie w wyniku tego typu badań tworzy się sieci (tzw. *ego networks*), które odzwierciedlają relacje danego badanego z podmiotami, które on sam wskazał.

Z kolei ilościowa analiza sieci społecznych umożliwia obliczenie parametrów odnoszących się do aktorów, relacji, a przede wszystkim do struktury sieci. Przykładem takich parametrów jest gęstość, wzajemność czy centralność [Czernek, Żemła 2016]. Dzięki ich obliczeniu można po pierwsze, dokonać charakterystyki sieci w oparciu o konkretne wartości liczbowe; po drugie, istnieje możliwość prowadzenia badań w ujęciu dynamicznym, dokonując porównań tych samych mierników w różnym czasie; po trzecie, dane liczbowe umożliwiają ich wykorzystanie do wizualizacji sieci, co ułatwia zrozumienie zjawisk w niej występujących. Spojrzenie na sieć niejako „z lotu ptaka” pozwala dokonać charakterystyki struktury sieci i ustalić, w jaki sposób wpływa ona na procesy występujące w sieci. W takim podejściu granice sieci często ustalone są przed przystąpieniem do badań, a badacz pyta badanych o ich relacje z każdym innym członkiem sieci i rejestruje owe relacje w tzw. macierzach sąsiedztwa (macierze binarne – zero-jedynkowe).

Jak widać, biorąc pod uwagę różne aspekty, takie jak np. cel badań czy stopień wiedzy na temat badanego zjawiska, każde z obu scharakteryzowanych po-

dejsć może być użyteczne w analizie sieciowej. Z przedstawionych zalet stosowania jakościowej i ilościowej analizy sieciowej wynika zatem, że warto stosować każdą z nich. Można to zrobić albo jednocześnie, albo też w określonych odstępach czasowych, jednak w odniesieniu do tego samego przedmiotu badań. W niniejszej pracy dokonano egzemplifikacji drugiej z wymienionych możliwości i przedstawiono komplementarność zastosowania obu typów analizy sieciowej – jakościowej i ilościowej, prowadzonej w różnych latach w tym samym regionie turystycznym. Analiza ta była nastawiona na identyfikację uwarunkowań kooperacji wewnątrz- i międzysektorowej.

3. Metodologia

Badania jakościowe przeprowadzono w latach 2008-2010. Objęły one teren pięciu beskidzkich gmin (Szczyrku, Wisły, Ustronia, Brennej i Istebnej), których władze w roku 2004 podpisały porozumienie o współpracy pod nazwą „Beskidzka 5”. W ramach tych badań przeprowadzono wywiady pogłębione z 63 podmiotami reprezentującymi sektor publiczny (władze samorządowe), prywatny (przedsiębiorstwa nastawione na zysk, pośrednio i bezpośrednio zajmujące się turystyką) oraz *non profit* (lokalne stowarzyszenia, fundacje itp.). Wybór rozmówców odbywał się z zastosowaniem doboru celowego, połączonego z wykorzystaniem techniki kuli śnieżnej (kolejni rozmówcy uznawani za użyteczne źródło wiedzy dla badacza wskazywani byli przez dotychczasowych badanych). Rozmówców pytano o to, z jakimi podmiotami z gminy i regionu współpracują oraz jakie czynniki wpływają na podjęcie kooperacji, jej rozwój i efekty. Wywiady nagrywano, a następnie analizowano ich transkrypcje z wykorzystaniem kodowania dedukcyjno-indukcyjnego (tzw. abdukcja). W efekcie tych działań zidentyfikowano liczne uwarunkowania kooperacji wewnątrz- i międzysektorowej [szerzej por. Czernek 2012].

Z kolei w roku 2014 w pięciu wymienionych gminach przeprowadzono badania, których celem także była identyfikacja uwarunkowań kooperacji wewnątrz- i międzysektorowej, jednak z wykorzystaniem ilościowych narzędzi analizy sieciowej. Z każdej z gmin do badań wybrano po 45 podmiotów, co razem dało 225 badanych i umożliwiło objęcie badaniem łącznie 50 400 relacji. Badanych dobierano, wykorzystując najpierw celowy dobór próby (władze samorządowe i najważniejsze atrakcje w gminie, wybrane na podstawie wywiadów przeprowadzonych w punktach informacji turystycznej oraz analizy materiałów promocyjnych gminy), a następnie technikę kuli śnieżnej. Gdy opracowano pełną listę badanych, pytano ich o to, z którym z podmiotów tworzących sieć regionu turystycznego współpracują i na czym ta kooperacja polega. Zgromadzone wyniki umożliwiły stworzenie macierzy sąsiedztwa, a następnie – dzięki wykorzystaniu programu komputerowego UCINET – wizualizację sieci w postaci regionu turystycznego za pomocą tzw. grafów. Program ten wykorzystano także do obliczenia takich ilościowych parametrów analizy sieciowej, jak gęstość i centralność aktorów.

Przeprowadzone badania uwarunkowań kooperacji z wykorzystaniem jakościowych i ilościowych metod zbierania i analizy danych umożliwiły dokonanie egzemplifikacji komplementarności obu tych podejść.

4. Rezultaty

Zidentyfikowane w efekcie badań jakościowych uwarunkowania kooperacji można podzielić na związane z indywidualnymi cechami partnerów oraz wynikające z charakteru relacji między partnerami oraz charakterystyki struktury sieci. Wśród tych pierwszych wskazano np. brak wystarczającej wiedzy i doświadczenia w zakresie współpracy, odmienny sposób szacowania kosztów i korzyści współpracy w sektorze publicznym i prywatnym, brak rozwiniętych norm relacyjnych i kompetencji kooperacyjnych u partnerów czy problemy finansowe i kadrowe w samorządach gminnych [szerzej por. Czernek 2012]. Z kolei w grupie determinant wynikających nie tyle z cech samych partnerów, ile głównie z charakteru relacji między nimi i struktury całej sieci, wymienić można m.in.:

1) lokalizację partnerów w przestrzeni turystycznej, w szczególności przynależność administracyjną;

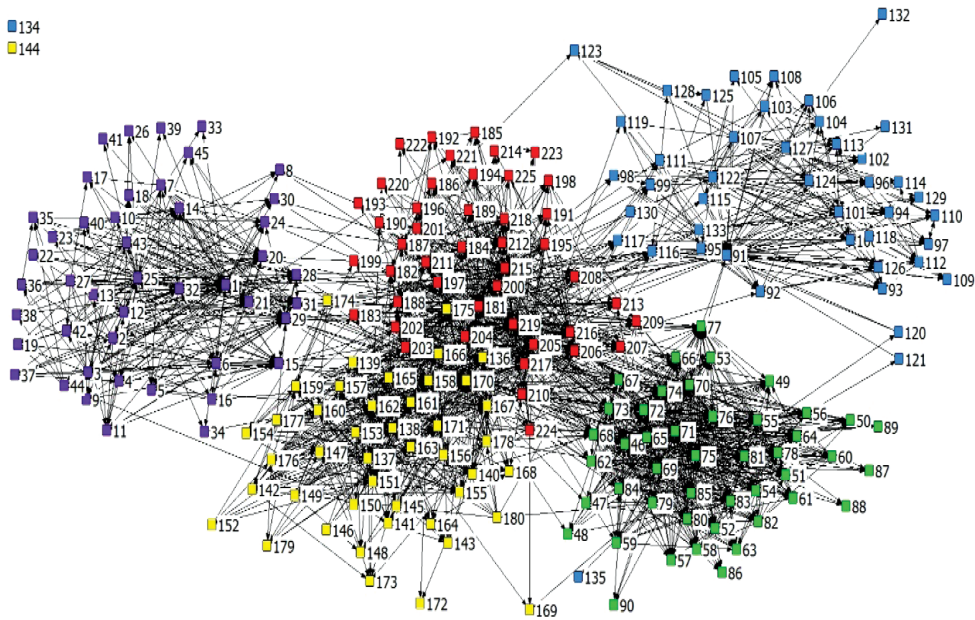
2) przywództwo w poszczególnych gminach;

3) poziom rozwoju funkcji turystycznej gminy.

Grupa ww. uwarunkowań została dogłębniej zbadana przy wykorzystaniu narzędzi ilościowej analizy sieciowej. Wyniki tych badań przedstawiono w niniejszych rozważaniach.

Badania jakościowe prowadzone w latach 2008-2010 pokazały, że badani współpracowali głównie w obrębie gmin, na których terenie prowadzili działalność gospodarczą. Stosunkowo rzadziej wymieniali jako swoich kluczowych partnerów podmioty spoza gminy (najczęściej dotyczyło to podmiotów zlokalizowanych w obrębie granic administracyjnych gminy oraz dużych przedsiębiorstw, działających na skalę regionalną lub większą) [Czernek 2012]. To z jednej strony jest rzeczą naturalną, gdyż najczęściej współpraca opiera się na łączeniu komplementarnych zasobów dostarczanych przez podmioty zlokalizowane relatywnie blisko siebie – partnerzy dążą bowiem do redukcji tzw. kosztów transakcyjnych. Z drugiej strony, współpraca z podmiotami z zewnątrz – spoza gminy – nierzadko otwiera partnerom nowe możliwości, umożliwia np. zdobywanie wiedzy i innych zasobów do tej pory niedostępnych lub dostępnych w ograniczonym zakresie. W ramach ilościowej SNA dokonano analizy struktury relacji między partnerami w badanym regionie turystycznym, umożliwiającą ustalenie, czy i w jakim zakresie (gminnym czy regionalnym) realizowana jest współpraca przez podmioty z poszczególnych gmin. To z kolei pozwoliło dokonać wizualizacji sieci relacji w regionie turystycznym. Wizualizację tę przedstawia rysunek 1. Wyraźnie widać na nim pięć skupisk. Gdy przeanalizuje się numery aktorów w tej sieci (w każdej gminie analizowano po 45 podmiotów, którym nadano kolejne numery aż do 225), okazuje się, że każde skupisko odpowiada pod-

miotom reprezentującym aktorów z poszczególnych gmin. Pozwoliło to potwierdzić wyniki przeprowadzonych wcześniej badań jakościowych, zgodnie z którymi współpraca w dużym stopniu uzależniona jest od lokalizacji aktorów w przestrzeni turystycznej, w tym od przynależności administracyjnej.

Rys. 1. Sieć kooperantów w regionie „Beskidzkiej 5”

Źródło: opracowanie własne.

Odnosząc się do kolejnego uwarunkowania kooperacji, tj. przywództwa, przeprowadzone badania jakościowe pozwoliły wskazać, że po pierwsze, przywództwo w gminach miało najczęściej charakter zbiorowy (tzn. że często nie znajdowało się ono w rękach jednego czy nawet dwóch podmiotów, lecz kilku z nich, o komplementarnych względem siebie kompetencjach); po drugie, że do pełnienia funkcji przywódczych predysponowane były władze samorządowe oraz duże i silne przedsiębiorstwa turystyczne czy organizacje z regionu, np. lokalne organizacje turystyczne [szerzej por. Czernek 2012]. Posiadały one bowiem uprawnienia i kompetencje do pełnienia takich funkcji przywódczych, jak funkcja: informatora, aktywizatora, koordynatora, analityka czy reprezentanta [Zmyślony 2008]. W przypadku władz samorządowych sam fakt, iż ich przedstawiciele mają bieżący kontakt z przedsiębiorcami, otrzymują i przekazują im informacje związane z działalnością gospodarczą, opracowują plany rozwoju turystyki w gminie i na mocy prawa koordynują działania związane z tym rozwojem, czyni władze samorządowe predysponowanymi do pełnienia ww. funkcji przywódczych.

Ilościowa analiza sieciowa przeprowadzona w oparciu o badania z roku 2014 pozwoliła poprzeć i dodatkowo uzasadnić takie wnioski. Na jej podstawie zidentyfikowano podmioty, które nie ze względu na cechy indywidualne (np. charyzmę czy lokalny autorytet), lecz z uwagi na ich relacje z innymi aktorami w sieci były predysponowane do bycia przywódcą w zakresie kooperacji i rozwoju turystyki w gminie i/lub regionie turystycznym. W tym celu wykorzystano różne mierniki tzw. centralności węzłów (*actor centrality*):

- stopień centralności, mierzący liczbę relacji z innymi podmiotami deklarowaną przez danego aktora, tzw. stopień relacji wychodzących (*outdegree*) oraz liczbę relacji z danym aktorem, deklarowanych przez innych badanych, tzw. stopień relacji przychodzących (*indegree*);
- zdolność pośredniczenia (*betweenness*) – zdolność danego aktora do bycia pośrednikiem między innymi podmiotami ze względu na układ relacji w sieci);
- bliskość – relatywnie najkrótszy dystans między danym aktorem a innymi podmiotami w sieci, a więc możliwość dotarcia do nich najszybciej i po najniższym koszcie, biorąc pod uwagę relacje z innymi deklarowane przez danego aktora (*out closeness*), oraz relacje danego aktora wynikające ze wskazań pozostałych podmiotów (*in closeness*);
- wektor własny węzła (*eigenvector*) – miara informująca o tym, które węzły są powiązane z najbardziej powiązаныmi węzłami w sieci.

Wyniki ilościowej analizy sieciowej pokazały (por. tab. 1), iż po pierwsze, do pełnienia funkcji przywódczych najczęściej predysponowanych było kilka podmiotów (przywództwo zbiorowe). Po drugie, w czterech spośród pięciu gmin (z wyjątkiem Ustronia) najbardziej predysponowane do pełnienia tej funkcji (uwzględniając trzy spośród sześciu mierników centralności) były władze samorządowe – aktorzy z numerem 1 w każdej z gmin. W przypadku Szczyrku obok władz samorządowych było to także biuro kwater prywatnych, zajmujące się pośrednictwem (aktor nr 32). Z kolei w Ustroniu jako podmioty z potencjałem przywódczym zidentyfikowano właścicieli ważnych atrakcji turystycznych w gminie czy regionie (np. właściciel ogrodu zoologicznego) oraz dużego hotelu (odpowiednio aktorzy nr 27 i 16).

Z kolei odnosząc się do trzeciego rodzaju uwarunkowania, tj. funkcji turystycznej gminy, badania jakościowe pokazały, że poziom rozwoju tej funkcji także może być jednym z czynników warunkujących współpracę między podmiotami w danej gminie. W badaniach tych przedstawiciele gmin o niższym poziomie rozwoju funkcji turystycznej, takich jak Istebna czy Brenna [Majewska 2009], deklarowali, że w przypadku ich gmin współpraca wewnątrz- i międzysektorowa nie jest jeszcze wystarczająco rozwinięta. Z kolei rozmowy z reprezentantami gmin o bardziej rozwiniętej funkcji turystycznej, np. Szczyrku czy Wisły, wskazywały na wysoki poziom takiej współpracy [szerzej: Czernek 2012]. Tłumaczono to większym doświadczeniem w zakresie rozwoju procesów kooperacyjnych w tych gminach, gdyż turystyka od dłuższego czasu stanowi w nich ważny sektor lokalnej gospodarki.

Tabela 1. Aktorzy centralni oraz gęstość sieci

Gmina	Stopień centralności		Bliskość		Pośredniość (betweenness)	Wektor własny (eigenvector)	Aktorzy centralni	Gęstość sieci
	(outdegree)	(indegree)	(out closeness)	(in closeness)				
Szczyrk	32, 37, 11	1, 23	1, 33	30-32, 43-45	34, 2, 37	1, 32, 17	1, 32	9,5%
Wisła	1, 39	1, 35	22, 33, 40-42	10, 44, 34, 15	1	1	1	20,7%
Ustroń	2, 27, 16	23, 27	9, 36-38	9, 11, 45	27, 1, 16	16, 2, 27	27, 16	19,5%
Brenna	25, 1	1, 29	8, 17, 23, 33-35, 38-41	3, 26, 44	1	25, 1	1	15,3%
Istebna	1, 26, 25	1, 27	41-45, 21	43, 42, 44, 45, 41, 15, 16	1	26, 1, 25	1	30%

Źródło: opracowanie własne.

Poziom kooperacji w poszczególnych gminach oceniono, wykorzystując także ilościowe narzędzia SNA, w szczególności miernik w postaci gęstości sieci. Gęstość oblicza się jako iloraz istniejących relacji w sieci do wszystkich możliwych relacji. Gdy gęstość relacji w sieci jest maksymalna, współczynnik gęstości jest równy 1. Obliczenie tego parametru dla poszczególnych gmin pozwoliło stwierdzić, że o ile w Brennej gęstość kooperacji była niższa niż np. w Wiśle czy Ustroniu, to była ona wyższa niż w Szczyрку – gminie o dużo bardziej rozwiniętej funkcji turystycznej (por. tab. 1). Z kolei w Istebnej gęstość współpracy okazała się najwyższa (30%) z wszystkich pięciu gmin, w tym gmin, w których turystyka jest dłużej i dużo bardziej rozwinięta. Taki rezultat przeczy deklaracjom władz samorządowych na temat poziomu rozwoju współpracy, sformułowanych w badaniach jakościowych.

5. Zakończenie

Zaprezentowane wyniki badań ilościowych przeprowadzonych z wykorzystaniem analizy sieci społecznych w pięciu beskidzkich gminach umożliwiły dokonanie ich porównań z rezultatami uzyskanymi podczas badań jakościowych poświęconych uwarunkowaniom kooperacji w turystyce w tych samych gminach, lecz kilka lat później.

Potwierdzono po pierwsze, że kooperacja jest wysoce zależna od lokalizacji podmiotu – głównie odbywa się między podmiotami z poszczególnych gmin, a następnie dopiero wykracza poza region. Po drugie, potwierdzono, że przywództwo w gminach i regionie turystycznym pełnione jest przez różne podmioty (przywódz-

two zbiorowe), które z sobą współpracują. Ponadto, biorąc pod uwagę relacje w sieci gmin i regionu turystycznego, jeden z największych potencjałów przywódczych posiadają władze samorządowe. Natomiast porównując współczynnik gęstości w poszczególnych gminach, mających różny poziom rozwoju funkcji turystycznej, ustalono (przeciwnie do przypuszczeń wysuniętych na podstawie badań jakościowych), że w gminach słabiej rozwiniętych turystycznie, tj. w Istebnej i Brennej, poziom współpracy niekoniecznie był niższy aniżeli w gminach o bardziej rozwiniętej funkcji turystycznej. W przypadku gminy Szczyrk – o bardzo dobrze rozwiniętej funkcji turystycznej – współczynnik ten był najniższy spośród wszystkich pięciu gmin. Wniosek z tego, że inne uwarunkowania kooperacji muszą mieć znaczenie dużo większe dla poziomu współpracy aniżeli poziom rozwoju funkcji turystycznej. Być może niższy poziom konkurencji panujący w Brennej i Istebnej, a także specyficzne relacje osobiste podmiotów charakterystyczne dla Istebnej (ogólna chęć współpracy, życzliwość mieszkańców itp.) wpływają na ten wynik. Uzyskane rezultaty wskazują na konieczność przeprowadzenia dalszych, pogłębionych badań w tym zakresie.

Mimo że badania ilościowe z wykorzystaniem analizy sieciowej nie dały odpowiedzi na wszystkie pytania dotyczące uwarunkowań kooperacji wewnątrz- i międzysektorowej w turystyce, to pozwalają rozwinąć dotychczasową wiedzę na temat tych uwarunkowań, lepiej je zobrazować, a dzięki temu także lepiej je zrozumieć. Stanowią też egzemplifikację ilościowego i jakościowego podejścia do przyszłych badań różnego typu relacji, nie tylko współpracy, w regionie turystycznym.

Literatura

- Albert R., Barabási A., 2002, *Statistical mechanics of complex networks*, Reviews of Modern Physics, vol. 74, no. 1, s. 47.
- Baggio R., Scott N., Cooper C., 2010, *Network science: A Review Focused on Tourism*, vol. 37, is. 3, July 2010, s. 802-827.
- Beritelli P., 2011, *Cooperation among prominent actors in a tourist destination*, Annals of Tourism Research, no. 38 (2), s. 607-629.
- Bornhorst T., Ritchie B., Sheehan L., 2010, *Determinants of tourism success for DMOs & destinations: An empirical examination of stakeholders' perspectives*, Tourism Management, no. 31 (5), s. 572-589.
- Czernek K., 2012, *Uwarunkowania współpracy na rzecz rozwoju turystyki w regionie*, Proksenia, Kraków.
- Czernek K., 2014, *Badania jakościowe w naukach ekonomicznych – przydatność i wyzwania. Przykład badania współpracy małych i średnich przedsiębiorstw w regionie turystycznym*, Problemy Zarządzania, vol. 12, nr 3, s. 163-184.
- Czernek K., 2017, *Tourism features as determinants of knowledge transfer in the process of tourist cooperation*, Current Issues in Tourism, vol. 20, no. 2, s. 204-220.
- Czernek K., Żemła M., 2016, *Podejście sieciowe w turystyce – charakterystyka i sposoby zastosowania*, Folia Turistica, nr 41, s. 237-260.
- Dredge D., 2006, *Policy networks and the local organisation of tourism*, Tourism Management, vol. 27, s. 1192-1208.
- Freeman L.C., 2004, *The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science*, North Charleston: Empirical Press, Vancouver.

- Gnoth J., 2002, *Leveraging export brands through a tourism brand*, The Journal of Brand Management, vol. 9, no. 4-5, s. 294-314.
- Lazzeretti L., Petrillo C.S., 2006, *Tourism Local Systems and Networking. Advances in Tourism Research Series*, Elsevier Science Ltd., Oxford U.K.
- Majewska J., 2009, *Samorząd terytorialny w kształtowaniu funkcji turystycznej gminy*, manuskrypt pracy doktorskiej przygotowanej w Katedrze Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2009
- Matczak A., 1989, *Problemy badania funkcji turystycznej miast Polski*, [w:] *Funkcja turystyczna*, Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm, nr 5, s. 27-39.
- Morrison A., Lynch P., Johns N., 2004, *International tourism networks*, International Journal of Contemporary Hospitality Management, vol. 16, no. 3, s. 197-202.
- Pavlovich K., 2001, *The Twin Landscapes of Waitomo: Tourism Network and Sustainability through the Landcare Groups*, Journal of Sustainable Tourism, vol. 9, no. 6, s. 491-504.
- Pavlovich K., 2003, *The evolution and transformation of a tourism destination network: the Waitomo Caves. New Zeland*, Tourism Management, vol. 24, no. 2, s. 203-216.
- Pforr 2006, *Tourism Policy in the Making. An Australian Network Study*, Annals of Tourism Research, no. 33, 1, s. 87-108.
- Podolny J.M., Page K., 1998, *Network forms of organization*, Annual Review of Sociology, no. 24, s. 57-76.
- Rachela P., Hu C., 2010, *A Social network perspective of tourism research collaborations*, Annals of Tourism Research, vol. 37, no. 4, s. 1012-1034.
- Rhodes R.A.W., 2002, *Putting people back into networks*, Australian Journal of Political Science, no. 37 (3), s. 399-416.
- Scott J., 2000, *Social network Analysis: A Handbook* (2nd edn.), Sage Publications, London.
- Scott N., Cooper C., Baggio R., 2008, *Destination Networks. Four Australian Cases*, Annals of Tourism Research, vol. 35, no. 1, s. 169-188.
- Selin S., Beason K., 1991, *Interorganizational relations in tourisms*, Annals of Tourism Research, vol. 18 (4), s. 639-52.
- Wasserman S., Faust K., 1994, *Social Network Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Watts D., 2004, *The "new" science of networks*, Annual Review of Sociology, no. 30, s. 243-70.
- Zmyślony P., 2008, *Partnerstwo i przywództwo w regionie turystycznym*, Wydawnictwo AE Poznań, Poznań.